

ПЕРЕТВОРЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КУЛЬТУРНО МАРКОВАНИХ
ОДИНИЦЬ У П'ЄСІ ДЖ. РОЛІНГ «ГАРРІ ПОТТЕР ТА ПРОКЛЯТЕ ДИТЯ»

ЗМІСТ

Вступ	1
Розділ 1. Теоретичне підґрунтя дослідження культурно маркованої лексики	3
Розділ 2. Культурно марковані одиниці як особливе лінгвальне явище	11
Висновки	25
Бібліографія	28

ВСТУП

У ХХІ столітті яскраво простежується зростання наукового інтересу до проблем стилістики. Особливого значення набуває вивчення зв'язку мови та культури, мови та свідомості, мови та нації.

Надзвичайну потребу у високоякісних та добірних перекладах сучасних художніх творів важко переоцінити. Особливо важливими є переклади дитячої літератури, які впливають на формування світогляду та розвитку дитини. Безперечно, Дж. Ролінг з її серією романів «Гаррі Поттер» посідає вагоме місце у рейтингу письменників дитячої літератури.

Актуальність нашого дослідження зумовлена підвищеною зацікавленістю наукового суспільства до перекладу реалій у дитячій літературі взагалі та особливої увагою до творів Дж. Ролінг зокрема.

Метою нашого дослідження є аналіз та класифікація засобів перекладу культурно маркованих одиниць на прикладі перекладу п'єси Дж. Ролінг українською мовою.

Для досягнення поставленої мети в ході нашого дослідження передбачається вирішення таких *завдань*:

- 1) проаналізувати теоретичні засади дослідження поняття культурно маркованих одиниць та особливості їх перекладу у художній літературі;
- 2) систематизувати культурно марковані одиниці у п'єсі;
- 3) зіставити та проаналізувати варіанти перекладу культурно маркованих одиниць українською мовою;
- 4) виявити головні тенденції реалій перекладу українською мовою.

Об'єктом дослідження є оригінал та переклад п'єси Дж. Ролінг українською мовою.

Предметом дослідження є засоби перекладу реалій з англійської мови українською.

Мета роботи та її задачі визначають вибір *методів* дослідження:

1) дескриптивний – для опису структурних та семантичних особливостей досліджуваних одиниць, особливостей їхнього відтворення;

2) порівняльно-зіставний – для виявлення відмінностей в інтерпретації реалій англійською та українською мовами

Практична цінність роботи визначається можливістю використання її результатів і положень у курсах зі стилістики англійської мови, лексикології та практики перекладу. Результати дослідження можуть бути основою для поглибленого вивчення та порівняння функційних особливостей реалій.

Розділ 1. Теоретичне підґрунтя дослідження культурно маркованої лексики.

Національно-специфічну лексику мовознавці розглядають під різними кутами зору: з'ясовується зв'язок мови й ментальності, мови й культури, на основі мовних фактів установлюються закономірності мовної поведінки різних етносів (Р. Я. Кісь) [5]; виявляються особливості відображення культурних явищ у мові (А. П. Грищенко [3], В. М. Русанівський [11]); визначається естетична функція національно-культурного компонента семантики слова (М. М. Пилинський) [6].

Загальновідомим є той факт, що мова є «...найбільш характерною складовою частиною національної культури, яка відображає загальнолюдські й національно-специфічні риси культури певного народу» [12, с. 9].

Тому необхідно вивчати елементи культури народу, які відбиваються в мові, оскільки саме вона зберігає колективний досвід у мовних одиницях— словах, фразеологізмах, афоризмах. Культурно (національно) маркована лексика становить значну частину лексичного та фразеологічного рівнів мови (зокрема англійської), а отже, є вагомим когнітивним компонентом міжкультурної комунікації, без урахування якого акт спілкування часто є неможливим. Тому сучасні лінгвістичні студії наголошують, що «ефективність мовної комунікації значною мірою залежить від культурних чинників, які істотно впливають не лише на елементи мовного коду (наприклад, семантику окремих слів чи словосполучень), а й на власне процес комунікації, його складові, принципи і правила спілкування, комунікативні стратегії і тактики» [14, с. 16].

У сучасному світі перекладацька діяльність є одним з основних засобів здійснення міжкультурної комунікації. Переклад культурно маркованої лексики, до складу якої входять реалії, вимагає визначення способів їхнього перекладу, які допомагають зберегти та передати національно-культурну інформацію певної нації.

Для перекладача однією з найважливіших проблем є передача реалій через відсутність у мові перекладу відповідного еквівалента. Питання перекладу культурно маркованої лексики все ще залишається відкритим, адже власне поняття перекладу реалій дещо неточне. Загалом, рецептів тут, як і в перекладі, немає, і перекладач, урахувавши загальні теоретичні положення і спираючись на володіння мовою, на свій досвід, чуття і картотеку, а в першу чергу на «контекстуальні обставини», в кожному окремому випадку обирає шлях, який підходить більш всього, а інколи є одним можливим.

Перекласти – це знайти відповідник у цільовій мові, але цього важко досягти, якщо в етнокультурі, матеріальній чи духовній, в історії носіїв мови оригіналу немає співвідносного поняття, явища або об'єкта. У випадку реалій треба говорити не про переклад у буквальному розумінні, а про вибір семантико-стилістичного відповідника або трансляційне перейменування реалій. Отже, можемо зробити висновок, що перекладач стикається з двома основними труднощами: відсутність у мові перекладу відповідника (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта (референта), який позначає реалія та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит, національне та історичне забарвлення (національно-культурну специфіку).

Проте відсутність точних або постійних лексичних відповідників тому чи тому поняттю не означає неможливості передати його смисл у контексті, хоча б описово. Але, проаналізувавши способи перекладу реалій, можна встановити основні засоби перекладу культурно маркованих одиниць.

Під час зіставлення словникового складу будь-якої мови з'ясовується, що в мові оригіналу є такі лексичні та граматичні одиниці, для яких в мові перекладу не існує прямих відповідностей. Такі одиниці мають назву безеквівалентних одиниць, які в свою чергу, поділяють на дві групи: власні імена та слова-реалії. Особливої уваги варті слова-реалії, створюючи перед перекладачем велику трудність.

З погляду семантики реалії, завдяки наявності метамовної інформації, збігаються частково з діалектизмами, але розбіжність полягає в тому, що географічна інформація реалій зв'язана з позначуванням предметом певного географічного ареалу, на відміну від діалектизмів.

Деякі дослідники уналежнюють до реалій топоніми і антропоніми. По суті вони мають рацію. Такі слова сприяють створенню національного колориту, часто в них – відгомін історії. Основна відмінність між такими назвами і власне реаліями в способах відтворення іншою мовою.

Л. С. Бархударов, наприклад, виділяє такі засоби передачі слів-реалій, як транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, приблизний і трансформаційний переклади [1, с.108-115].

Дослідник Альфонсо Фернандес де Паленсія виділяє такі способи перекладу: тлумачення, переписування, транскрипція, заміна, відновлення, опущення, додавання, перестановка, фонологічна заміна [14, с.12-14].

Найширша класифікація засобів перекладу, на нашу думку, була запропонована науковими теоретиками перекладу С. П. Флоріним і С. І. Влаховим. Вони узагальнено виокремили два засоби передачі слів-реалій.

I. Транскрипція (транслітерація);

II. Переклад (заміни);

1. Неологізми:

а) калька

б) напівкалька

в) освоєння

г) семантичний неологізм

2. Приблизний переклад:

а) відповідність за родом і видом

б) функційний аналог

в) опис, пояснення, тлумачення

3. Контекстуальний переклад [2, с. 87-93].

I. Найпоширенішим способом передачі реалії є *транскрипція*, адже цей засіб передбачає механічне перенесення реалії з МО в МП графічними засобами мови перекладу із максимальним наближенням до оригінальної форми. Наприклад, «*peak*» – «*пiк*», «*Hogsmeade*» (р.27) [15] – «*Гогсмід*» (с. 35) [9].

Зазвичай, цей спосіб застосовуються під час перекладу іноземних власних назв, географічних назв, назв фірм, газет, журналів, марок тощо.

Бажання, а часто і необхідність застосування транскрипції під час передачі реалій зумовлена тим, що у такий спосіб перекладач може одержати можливість перебороти дві вказані вище труднощі, але, якщо вибір між транскрипцією зроблений невдало, це може дуже ускладнити розуміння перекладу читачем. **Транслітерація** реалії передбачає передачу літер, які складають англійське слово, літерами перекладацької мови (тобто українськими).

Наприклад, «*Azkaban*» (р. 243) — «*Азкабан*» (с. 248).

II. **Переклад** реалій (або заміна, субституція) як засіб передачі її перекладацькою мовою вживають у тих випадках, коли транскрипція (транслітерація) за тих чи тих умов неможлива або небажана.

Запровадження неологізму – найбільш придатний після транскрипції шлях.

Збереження змісту й колориту реалії, яка перекладається шляхом створення нового слова (або словосполучення), інколи вдається добитися такого ж ефекту. Такими новими словами, в першу чергу, можуть бути кальки та пів кальки.

A) **Кальки** – це запозичення шляхом буквального перекладу (дуже часто по частинам) слова або звороту з складанням перекладених частин без будь-яких змін.

Наприклад, «*much ado about nothing*» (багато про нічого) – «багато галасу з нічого», «*Leaky Cauldron*» (р. 86) — «*Дірявий казан*» (с. 93).

Б) *Напівкальки* – це свого роду часткові запозичення, також нові слова або словосполучення, «але складені частково зі свого власного матеріалу, а частково з матеріалу іншомовного слова» [5, с. 93].

Наприклад, «*web-generation*» — «*веб-покоління*», «*Beauxbatons*» (р. 170) — «*Бобатон*» (с. 176).

Під час калькування існує небезпека появи в перекладі буквализму, який зовсім непотрібен. І перекладач повинен використовувати цей засіб перекладу лише у тому випадку, коли в українській мові дійсно відсутнє відповідне слово або словосполучення.

В) *Освоєння* – це адаптація іншомовної реалії; тобто надання їй на основі іншомовного матеріалу вигляду рідного слова. Як, наприклад, «*trick*» (р. 8) — «*фокус-покус*» (с. 16).

Г) *Семантичний неологізм* – це нове слово або словосполучення, «вигадане» перекладачем і яке дає змогу передати смисловий зміст (склад) реалії. Від кальки його відрізняє відсутність етимологічного зв'язку з оригінальним словом.

Але С. Влахов, С. Флорин зазначають, що «спосіб перекладу реалій неологізмами найменш використовується: причина досить очевидна — творцем мови є народ і дуже рідко — окремий автор» [2, с. 88].

2. *Приблизний переклад* застосовується частіше, ніж будь-який інший спосіб. Застосовуючи цей спосіб, вдається, хоча і не досить точно, передати предметний зміст реалії, але колорит дуже часто є втраченим, тому що відбувається заміна очікуваного конотативного еквіваленту на нейтральний за стилем, тобто на слово або словосполучення з нульовою конотацією.

Можливі декілька випадків:

А) *Принцип заміни одиницею відповідно роду та виду* дає змогу передати зміст реалії одиницею з більш поширеним (дуже рідко — більш вузьким) значенням, підставляє родове поняття замість видового. По суті справи, замінюючи вид родом, більш часткове більш загальним, перекладач застосовує відомий у теорії перекладу прийом генералізації.

Б) **Функційний аналог** – це «елемент остаточного вислову, який викликає східну реакцію у російського читача» [2, с. 91].

Наприклад: «*In this appraisal of New York's downtown, where A-list haunts are so understated they are nigh-on invisible*» — «Оцінюючи діловий центр Нью-Йорку, де значущість першокласних закладів дуже занижена, вони майже непомітні». Реалія *A-list* належить до системи освіти Сполучених Штатів, а саме системи оцінювання, у якій *A* є найвищою оцінкою. Для того, щоб не вдаватися до довгих пояснень, було використано український аналог англосовітської реалії – ‘першокласні’, який викликає ті самі асоціації в українського читача, що й поняття *A-list* – в американця. Попри те, що експресивність висловлення збережено, його образність усе ж таки втрачено.

Цей шлях дає змогу замінити незнайоме, іншим нейтральним, не забарвленим у національні барви перекладацької мови аналог, який дійсно зображав функційну заміну реалії, що перекладається. Часто функційний аналог є зручним для передачі реалій-мір, зокрема, коли вони призначені для створення у читача якісних уявлень.

В) **Опис, пояснення, тлумачення** як спосіб приблизного перекладу застосовується у тих випадках, коли немає іншого шляху: поняття, яке не може бути передане транскрипцією, доводиться просто пояснювати.

«*You can order classics such as Reuben sandwiches*» — «Ви можете замовити щось із традиційного меню, наприклад, сандвіч із житнього хліба, сиру, солонини і кислої капусти».

Звичайно, реалію з розділу їжі можна було б перекласти шляхом транскрибування або калькування, але чи зрозуміє читач такий текст? Відповідь цілком очевидна – ні. Тим більше, якщо залишити цю назву без пояснень, то читач може відчувати деяку зверхність із боку перекладача, який уживає слова, не зрозумілі читачеві. Тому описовий переклад є найбільш доречним, хоч національний колорит висловлення повністю втрачається.

С. Влахов і С. Флорин зазначають, що «приблизний переклад реалій, як підказує сама назва, *не є адекватним*, передає зміст відповідної одиниці не

повністю, а що стосується національного і історичного колориту, то про нього читач може здогадуватися, якщо митець-перекладач зумів підказати це своїм вибором засобів вираження» [2, с. 90].

3) *Контекстуальний переклад* звично протиставляють «словниковому перекладу», зазначаючи, отже, відповідності, яке слово може мати в контексті на відміну від наданих у словнику. Я. Рецкер говорить, що цей засіб перекладу міститься в заміні словникової відповідності під час перекладу контекстуально, логічно зв'язаної з нею відповідністю [7, 8, с. 68-69].

Як, наприклад: «*Take the famous Torrey Pines course, for instance, immortalized in 2008 when Tiger Woods won the US Open there*» — «Спрямуйте свою подорож у бік сосен Торрея, які були увіковічені тут у 2008 році, коли Тайгер Вудс виграв чемпіонат США із гольфу». Враховуючи той факт, що спортивна реалія *US Open* позначає 'відкритий чемпіонат Сполучених Штатів Америки', і не кожен український читач може знати, що Тайгер Вудс — це саме гольфіст, а не тенісист чи будь-хто інший, тобто лише з контексту стає зрозумілим, що йдеться про чемпіонат із гольфу, контекстуальний переклад 'чемпіонат США з гольфу' видається найбільш доречним.

Наприклад, в науковому тексті реалії частіш є термінами, отже і перекладаються відповідно термінами; в науково-популярному творі можна надати коментарі відповідно пізнавальним напрямком твору; у пригодницькому використовується транскрипція із-за елемента екзотики.

Отже, переклад реалій — це частина важливої передачі національної своєрідності, найголовнішою умовою є глибоке знання реалій.

Можливості перекладу реалій базуються на таких найголовніших методах: транслітерація чи транскрипція, створення нового (чи складного) слова на основі вже існуючих в мові елементів, уподібнювальний переклад, уточнювальний в умовах контексту та гіпонімічний переклад.

Отже, можна дійти висновку, що лінгвісти послуговуються різними підходами у класифікації національно маркованих одиниць, що зумовлено складністю цього мовного явища та різними за своєю природою одиницями,

які відтворюють національно-культурну специфіку. Основними принципами класифікації повинні бути: термінологічна чіткість і послідовність, з'ясування основних критеріїв добору та аналізу мовного матеріалу. Дуже важливо враховувати специфіку самих мовних одиниць (слова, словосполучення, прислів'я, приказки, крилаті вислови, фразеологізми; слова-символи, алюзії), їх статус у мові-джерелі (зокрема відхилення від норми), сферу функціонування (діалектизми, жаргонізми, арготизми), часову належність (неологізми, архаїзми), роль у структурі художнього тексту ("включення" цитат, афоризмів у загальну канву тексту; етнокультурологічна, аксіологічна, образна, сакрально-символічна, текстотвірна, кумулятивна функції), їхню будову (аббревіатури, слова із суфіксами суб'єктивної оцінки), належність до лексико-граматичного класу слів (вигуки, звуконаслідування), а також способи, до яких удається перекладач. Вироблення єдиної класифікації має здійснюватися з урахуванням перехідних явищ (зокрема власні назви як розряд безквівалентної лексики та власні назви як реалії). Крім того, важливо з'ясувати існування емоційно-експресивного потенціалу слова, існування асоціативних значень у мові-джерелі.

Розділ 2. Культурно марковані одиниці як особливе лінгвальне явище

Проблема визначення реалій та їх класифікація виникає, коли перекладач має справу з ярко вираженим колоритом або навіть з цілком вигаданим світом, наприклад тим, що створила Дж. Ролінг. Для того, щоб створити такий магічний всесвіт, письменниця повинна була вигадати безліч нових понять, речей, магічних істот, заклинань тощо.

Кожна книга про Гаррі Поттера відкриває читачу ще більше фактів та законів фантастичного світу.

Фантастична література, зокрема література жанру фентезі, не є легкою для перекладу, адже найчастіше автори описують вигаданий ними ж світ, із вигаданими поняттями та реаліями. У подібних художніх творах відображаються не лише певні події, а й філософські погляди автора, його світогляд.

Під час перекладу фентезійної літератури перекладачу необхідно знайти зв'язки твору з суспільним життям тієї країни й тієї епохи, які дали йому початок і які в ньому відбилися. Знання цього створює необхідний фон, на якому сприйматиметься першотвір, належні передумови для подальшого об'єктивного судження про нього. Оскільки література жанру фентезі нерозривно пов'язана з міфами та легендами, казками та билинами, аналіз цих джерел фольклору спростить завдання для перекладача. Не варто забувати, що перекладений твір несе на собі відбиток особистості як автора, так і перекладача. Від сприйняття останнього залежить вибір стилістичних засобів, синонімів, граматичних конструкцій та інших засобів відтворення тексту у перекладі. Однією ж з найважливіших задач є точна і правильна передача іншомовної лексики. Оскільки загальні назви, оніми, реалії мають різне мовне значення, кожен з них вимагає власних засобів і методів перекладу [4, с.75-79].

Твори Дж. К. Ролінг в силу індивідуальних особливостей жанру містять сконструйований паралельний казковий світ, тому і рясніють його чарівними реаліями, поряд з реаліями сучасного світу і науково-технічного прогресу і являють собою нову течію в дитячій літературі, тому й не дивно, що тема власних імен цього літературного твору привертала неабияку увагу науковців. Наприклад, М. Бережна досліджувала типології зв'язків між онімами Дж. К. Ролінг в текстах мови оригіналу і мов перекладів, С. Мосеева та Л. Качаєва виконали поглиблений аналіз різних тлумачень перекладу російською мовою власних імен найбільш цікавих персонажів із шостої книги Дж. К. Ролінг «Гаррі Поттер і Принц-напівкровка» [13].

Своєрідність «Гаррі Поттера» полягає в тому, що в цій серії книг химерно переплітаються жанри казки, детектива, фентезі та елементів шотландського фольклору. Написана вона яскравою і захоплюючою мовою, у якій багато авторських неологізмів. У художньому тексті «Гаррі Поттера» спостерігається змішання двох стилів оповіді: фантастичного (допускається порушення законів природи) і реалістичного, з переважанням то одного, то іншого. Отже, як і у всіх видах казок, у «Гаррі Поттері» спостерігається своєрідне поєднання реального і нереального, звичайного і незвичайного, цілком ймовірного й абсолютно неправдоподібного.

Серія книжок про юного чарівника була перекладена багатьма мовами світу. Наприклад, російський переклад зробили Юрій Мачкасов та Марина Литвинова. Українське видавництво «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» видало усі вісім книжок Джоан Ролінг про Гаррі Поттера у перекладі Віктора Морозова та Софії Андрухович. Переклади «Гаррі Поттера та Смертельних реліквій» та остання частина «Прокляте дитя» в українському перекладі вийшли першими у світі.

На сьогодні не існує єдиної класифікації культурно маркованих одиниць. Можливо лише систематизувати реалії чарівного світу Гаррі Поттера спираючись на досвід попередніх варіантів класифікацій В. В. Виноградова, С. Влахова та С. Флоріна.

Прочитавши п'єсу «Гаррі Поттер та прокляте дитя», ми видокремили реалії світу фантастичного та Англії загалом та класифікували їх відповідно типології.

I. Побутові реалії:

а) їжа та напої:

- «*Pumpkin Pasty, Chocolate Frog, Cauldron Cake*»(p. 13) – «Гарбузові пиріжки, Шоколадні жабки, **Тістичка-казаночки**» (с. 21);
- «*Fizzing Whizzbees*» (p. 14) — «Свистошупи» (с. 22);
- «*Shock-o-Chock, Paper Imps, Jelly Slugs* (p. 14) — «Шок-шоколадки, перчорики, дригасті слимаки» (с. 22-23).

б) одяг:

- «*in sharp suits, robes*» (p. 7) — «у ділових костюмах, мантіях» (с. 15);
- «*Durmstrog robes*» (p. 101) — «дурмстерензька мантія» (с. 107).

в) грошові одиниці

- «*gold*» (p. 185) — «золото»;

г) транспортні засоби:

- «*Floo powder*» (p. 148.) — «порошок Флу» (с. 153);
- «*Broom*» (p. 21) — «мітла» (с. 29).

д) професії:

- «*The Head of Magical Law Enforcement*» (p.183) — «Голова відділу з дотримання магічних законів» (с. 188);
- «*Keeper of keys and Grounds...*» (p. 47) — «ключник і охоронець дичини» (с. 54).

е) артефакти:

- «*Time-Turner*» (p. 30) — «часоворот» (с. 38);
- «*Wand*» (p. 31) — «чарівна полочка» (с. 39);
- «*Invisibbility Cloak*» (p. 40) — «плащ-невидимка» (с. 48);

- «*A Portkey*» (p. 57) — «летиключ» (с. 64).

II. Географічні реалії:

а) вулиці та деталі населеного пункту:

- «*King's Cross*» (p. 5) — «Кінгс- Крос»(с. 13).

б) Назви магічних локацій:

- «*Hogsmeade*», «*Honeydukes*» (p. 27) — «Гогсмід», «Медові руці»(с. 35);
- «*St Oswald's Home for Old Witches and Wizards*» (p. 38) — «Притулок святого Освальда для старих відьом і чаклунів» (с. 47);
- «*Hut-on-the-Rock*» (p. 45—)«Халуна-на-скелі» (с. 53);
- «*Leaky Cauldron*» (p. 86) — «Дірявий казан» (с. 93).

III. Суспільно-політичні реалії:

а) органи влади:

- «*Ministry of Magic*» (p. 78) — «Міністерство Магії» (с. 85);

б) навчальні заклади:

- «*Durmstrang*» (p. 170) — «Дурмстренг» (с. 176);
- «*Beauxbatons*» (p. 170) — «Бобатон» (с. 176).

IV. Реалії мистецтва та духовної культури:

а) назви книг:

- «*Magick Mostle Evile*» (p. 89) — «Найзлісніша магія» (с. 96);
- «*The Nightshade to Necromancy*» (p. 89) — «Пасльоновий словник з некрмантії» (с. 96).

б) навчальні предмети

- «*Defence Against the Dark Arts*» (p. 135) — «Захист від темних мистецтв» (с. 141);
- «*A Potion Class*» — «урок зілля та настійок».

в) заклинання та магічні ритуали

- «*The Cushioning Charm*» (p. 58) — закляття «подушка» (с. 66);

- «*Tarantallegra!*» (p. 140) — «*Таранталегра!*» (с. 146).

г) мови:

- «*Parseltongue*» (p. 172) — «*Парселмова*» (с. 178).

д) ігри та спорт:

- «*Gobstones*» (p. 145) — «*плюй-камініці*»(с. 151).

е) містичні істоти:

- «*lacewing flies*» — «*мереживокрилі мушки*»
- «*Howler*» (p. 128) — «*ревун*» (с. 134);
- «*centaur*» (p. 131) — «*кентавр*» (с. 137);
- «*Mountain trolls*» (p. 31) — «*гірські тролі*» (с. 38).

V. Етнічні реалії:

а) імена людей

- «*Delplini Diggory*» — «*Дельфінія Дігорі*»
- «*Ottaline Gambol*» (p. 59) — «*Оталіна Гембол*» (с. 67);
- «*Viktor Krazy Krum*» (p. 116) — «*Віктор Крейзі Крум*» (с. 122);

б) Назвиська

- «*Cedric Delicious Diggory*» (p. 116) — «*Седрик Прекрасний Дігорі*» (с. 122);
- «*Harry Plucky Potter*» (p. 170) — «*Гаррі Бравий Поттер*» (с. 176);
- «*Geek*» (p. 56) — «*вундеркінд*» (с. 63).

Отже, виокремлення реалій та створення класифікації може стати основою для більш детального дослідження цієї п'єси.

Переклад художнього твору є повноцінним, якщо в ньому збережено та адекватно передано як значення (денотат), так і стилістичне забарвлення, художні особливості використання слів (конотат). Тому перекладач має залишатися у припустимих для певного жанру рамках мовної норми. Проаналізувавши художні засоби вираження оригіналу та перекладу, ми

можемо констатувати, що втрати окремих відтінків значення є неминучими, адже стилістичні системи англійської та української мов відрізняються. Тому перед перекладачем стояла задача не перекласти той чи той художній засіб, а створити ефект, враження адекватне тому, яке робить англомовний художній засіб у своєму органічному середовищі.

У цій роботі ми проаналізуємо деякі зразки перекладу порівнянь, епітетів, фразеологічних зворотів В. Морозовим і оцінимо їх з точки зору збереження образної системи та еквівалентності використаних українських зворотів.

У переважній більшості випадків для передачі порівнянь українською мовою перекладач використовує *кальки*, які зберігають образність та відтворюють авторську думку, не втрачаючи експресивного забарвлення, «закладеного» письменницею:

Як, наприклад, під час перекладу реалії «*Fizzing Whizzbees*» (р. 14) – кондитерський виріб, цукерки В. Морозов вдався до калькування и вийшло «свистошипи» (с. 22). Англійське дієслово *to fizz is to make a hissing or sputtering sounds* (шипіти та розбризкувати). Дієслово «*to whizz*» згідно з словником «*to make a humming, buzzing or hissing sound, as an object passing though the air*»; (*гудіти або шипіти як шипить бджола*). Перекладач без суттєвої зміни змісту вдало підібрав український еквівалент кожного слова та, застосувавши словоскладання, зміг перекласти цю культурно марковану одиницю.

Особливе значення в цьому тексті має переклад топонімів, антропонімів та заклинань. Переважна їх більшість просто **транскрибується** відповідно до правил українського правопису. Так, англійська літера h у власних назвах послідовно передається українською літерою г, аналогічно g – г: «*Madam Hoosh*» (р. 21) – «*Мадам Гуч*» (с. 29), «*Hugo*» (р. 33) – «*Г'юго*» (с. 41).

Щодо перекладу так званих «заклять» — словесних формул, які використовуються чарівниками при здійсненні магічних дій, то перекладач вирішив передати їх транскрибовано. Тексти цих заклять являють собою

переважно латинські лексеми, а отже і англомовним читачем вони сприймаються певною мірою як іноземні (щоправда, кореневі морфеми цих лексем досить часто нагадують їх англійські відповідники). Щодо сприйняття їх україномовним читачем, то для людини, певною мірою обізнаної із латинськими запозиченнями в українській мові, вони також будуть нести певну інформацію про сутність того чи того закляття.

Так, наприклад, заклинання «*Brachiabindo*» (р.141), що утворилося при складанні двох латинських слів: іменника «*Brachia*» (від лат. «рука») та англійського дієслова «*bind*» — «зв'язувати», було передано точно «*Брахабіндо!*» (с.147). Гаррі Поттер використав це заклинання в дуелі проти Драко Мелфоя для того, щоб зв'язати його.

Дж. К. Роулінг досить часто використовує *алітерації, асонанси, звукову гру* для створення яскравих образів. Все це робить завдання перекладача досить складним, адже необхідно зберегти авторський задум, відтворивши ці прийоми засобами іншої мови. Так, наприклад, вдало була перекладена аббревіатура «*O.W.L*» (*Ordinary Wizarding Levels*) — «*СОВ*» (*Середні Оцінки Взірцевого учня*), яка у тексті позначає бали, які отримують учні за їх досягнення, а водночас обіграє один з ключових образів цього художнього твору — сову (OWL — дослівно „сова”).

«*And how early she can take her O.W.Ls.*» — «*І коли вона нарешті зможе здавати СОВи*».

Серед лексичних трансформації також можна виокремити *компенсацію та додавання*, як, наприклад, у цьому уривку:

«*Oi droopy drawers, like I say to her all the time, it could be nothing*» — «Егей, чого похнюпився? Може, це все не варте й дірки з бублика. Я постійно їй кажу не бігати з ним, як курка з яйцем».

По-перше, згідно з словником Urban Dictionary «*droopy drawers*» це «*a person whose pants are falling down ...*» — тобто «людина, у якої спадають штани». Якщо звернутися до «English dialects glossary» то «*droopy drawers*» — це «*sluggish, apathetic person*», тобто млява та апатична людина. Перекладач в

цьому випадку вдався до *компенсації* значення зажуреної та апатичної людини через суто український фразеологізм «*похнюпити носа*» – журитися чи бути у відчаї, втрачаючи надію (Фразеологічний словник української мови).

По-друге, суто англійський вислів «*it could be nothing*» Віктор Морозов переклав як «Може, це все не варте й дірки з бублика», тобто використав український фразеологізм «*не вартий дірки з бублика*», який не лише повністю збігається зі значенням виразу в тексті оригіналу, а й надає йому особливого українського колориту.

По-третє, перекладач *додав* український фразеологізм «носитися як курка з яйцем», тобто виявляти надмірну турботу або приділяти надто багато уваги чомусь. У такий спосіб перекладачу вдалося підтримати значення надмірного хвилювання Герміони з приводу обвинувачення Драко.

Неважко помітити, що, перекладаючи п'єсу, Віктор Морозов за можливості намагається ввести у переклад максимальну кількість українських висловів та просторіч, тобто вдається до одомашнення іноземних висловів.

Як, наприклад, суто англійський вираз «*troublemaker*» (р. 173) було відтворено відомим нам словом «*баламут*» (с. 178), «*old sod*» (р. 66) – «старий йолоп» (с. 74), звернувшись до словника української мови, можна побачити що, йолоп — це зневажливе та навіть лайливе слово, яке застосовують переважно для нерозумних людей (дурнів, недотеп, тощо), попри своє значення це слово є носієм українського колориту та безперечно буде легким для сприйняття українським читачем. Теж ж саме відбувається і під час перекладу словосполучення «*two lunks*» (р. 147), яке було відтворене суто українським «*два бовдури*» (с.152).

«*Cupboard*» (р. 97) — «*комірчина*» (с. 105) За допомогою суфікса -чина (комірчина — “маленьке, тісне приміщення; кімнатка” ← комора) перекладач додав до звичайного побутового значення цього слова український відтінок.

Також звичайний англійський вираз «*You run a joke shop*» (р. 128) передано як «*Ви ж володієте крамничкою жартів*» (с. 134), буденне слово

shop перетворив на українську *крамничку (крамниця)*, в українській мові суфікс –ичк надає слову зменшено-пестливого значення словам.

Неабияку увагу привертає віртуозний переклад гри слів як, наприклад, у цьому уривку: «*A dog – he’s transfigured a stone into a dog – dog diggity Cedric Diggory – you are a doggy dynamo*» (p.202) – «*Пес...він трансфігурував себе у пса...пес стрибучий – Седрик везучий... Дігорі-псина, динамо-машина!*» (с. 207).

Під час перекладу головним завданням перекладача було не лише передати звукову форму гри слів, а й не втратити значення самих виразів. Так, англійський фразеологізм «*Hot diggity dog*» згідно з «Urban Dictionary» має значення «Expression of extra excitement or anticipation...when something is so good you jump up and say HOT GIGGITY DOG» — «вираз, що означає надмірне хвилювання чи очікування...». Перекладач змінив нейтральне слово «собака» на стилістично забарвлене «пес та псина», що надало вислову більшого колориту та вдало римувалось зі словами «пес стрибучий – Седрик везучий... Дігорі-псина, динамо-машина».

Згідно зі словником «Urban Dictionary», «*dynamo*» — «*lively and optimistic person or an electricity generator*» — «*жвава та оптимістична людина або генератор електроенергії...*», а словник «Multitran» надає ще сленгове значення невгамовної та непосидючої людини, таку невгамовну, як собака, наприклад, тому пес стрибучий образно дуже добре відтворює семантичне значення цього фразеологізму.

Також, варто звернути увагу на додавання в українському перекладі слова машина, бо в тексті оригіналу цього слова немає, в цьому випадку перекладач вирішив зберігти значення «динамо» як машини, що генерує енергію, але на нашу думку, значення «динамо-машина» у цьому сенсі важко сприймається навіть дорослими, що ж можна казати про дітей.

Неважко помітити, що, незважаючи на співзвучність, перекладач таки втратив значення «a stone», адже якщо перекладати дослівно « — *he’s*

transfigured a stone into a dog» тобто він перетворив камінь на собаку, а в перекладі «*він трансфігурував*» себе у пса».

Також перекладач неодноразово вдається до *форенізації*, тобто замість того, щоб перекласти дієслово «to transfigure» українським «перетворювати», що б було логічно та легше сприймалось українським читачем, але навіть у цьому випадку можна виправдати його рішення, бо слово трансфігурувати надає особливої казковості та відбиває фантастичну реальність вигаданого світу.

Черговий випадок *одомашнення* (*доместикації*) реалії наведено у цьому реченні:

«*It's almost laughable*» (р. 215) «Та це просто курям на сміх» (стр.220), перекладач вирішив відтворити вираз українським фразеологізмом «курям на сміх» — так кажуть про щось абсолютно безглузде, дурне (вживається, коли хочуть підкреслити дурість, безглуздість будь-якого висловлювання, вчинку).

У цьому випадку на нашу думку, використання суто українського еквіваленту є цілком виправданим, адже він майже точно відтворює значення виразу в тексті оригіналу та легше сприйматиметься українським читачем.

«*He wasn't a black cloud*» (р. 218) — «*I чорною хмарою. А він не був*» (с. 223), англійською «*black cloud*» — «a person that ruins another persons' hopes and dreams, ideas or good moods by being pessimistic and having negative attitude» (людина, яка руйнує надії, мрії чи гарний настрій іншої людини своїм песимізмом та негативом), у той час як український фразеологізм «як чорна хмара» означає дуже похмуру, пригнічену та сумну людину.

Гаррі Поттер говорить синові, що помилявся коли вважав, що Скорпій — поганий друг для Альбуса.

«*And Ron and Hermione have gone completely skewwhiff — and I still haven't figured out why.*» (р. 144) — «*А з Роном і Герміоною взагалі чортзна-що діється ...і я ніяк не можу збагнути, чому*» (с. 150)

Вираз «*skewwhiff*» взагалі має значення «sloping instead of straight, or wrongly positioned», тобто все, що йде шкереберть. У цьому випадку

український фразеологізм «чортзна-що» досить точно відтворює значення цього виразу у тексті оригіналу та набуває суто українського забарвлення.

Досить стилістично насиченим, на нашу думку, є цей уривок:

«GINNY: You talk a lot of rubbish.

RON: I consider it my speciality. That and my range of «Skiving Snackboxes». And my love for all of you. Even Skinny Ginny.»

«Джінні: Що за дурниці ти плетеш?»

Рон : Бо це моя фішка. Це, а також «Спецхарчування для спецсачкування». Ну, і ще моя безмежна любов до всіх вас. Навіть до Джінні-з-прищем-на-коліні».

«*To talk rubbish*» — верзти або говорити казна-що, перекладач вирішив ввести український фразеологізм «плести нісенітниці», лише замінивши нісенітниці на дурниці, що надає слову більш негативного значення, саме таке, яке мала на увазі Джінні, коли промовляла це Рону.

Цікавим є передача реалії «**Skiving Snackboxes**» — «Спецхарчування для спецсачкування». У всесвіті Гаррі Поттера «Skiving Snackboxes» — це цукерки, після яких людина нездужає, були вигадані братами Візлі для того, щоб допомогти учням уникнути небажаних уроків. Цікаво, що англійське дієслово «to skive» у сучасному британському слензі має значення уникати роботи чи обов'язку, українською халтурити. До речі, російською мовою ці солодощі переклали як «Забастовочные завтраки», що є більш зрозумілим відчизняному читачеві, аніж «Спецхарчування для спецсачкування».

Під час перекладу гри та співзвучності слів «*Skinny Ginny*» — «Джінні-з-прищем-на-коліні» перекладачеві вдалося відтворити співзвучність та насмішливе значення виразу, але повністю втратив значення об'єкту насмішок Рона, адже він шуткував не з її прища на коліні, а з її худощавої фігури. Але, з іншого боку, цей вислів можна інтерпретувати як насмішку над її зовнішністю взагалі, тоді введення слова «прищ» може бути цілком виправданим.

Аналіз перекладу книги «Гаррі Поттер та прокляте дитя» В. Морозова свідчить, що художні засоби вираження в українському перекладі збережені.

У тих випадках, коли неможливо дати еквівалентний художній засіб українською мовою, перекладач вдається до різного виду трансформацій, введення інших засобів образності взамін утрачених під час перекладу. Найуживанішими перекладацькими стратегіями є так звана «форенізація» та «доместикація», тобто одомашнення іноземних реалій (додавання суто українських суфіксів та заміна власне українськими фразеологізмами та стійкими висловами), але у разі неможливості знайти український еквівалент реалія передається з мінімальними перетвореннями.

Незважаючи на майстерність перекладу, його неможливо назвати досконалим, адже абсолютної еквівалентності досягти майже неможливо. Перекладач рано чи пізно буде вдаватися до жертв, віддаючи перевагу або майже точному відтворенню значення, або збереженню оригінального звукового обрамлення.

Прочитавши п'єсу, можна виділити декілька помилок, які спотворюють сприйняття тої чи тої реалії фантастичного світу.

Наприклад,

Оригінал: «*Time-Turner*» (р. 30)

Переклад В. Морозова: «*Часоворот*» (с. 38)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «*Маховик часу*».

В українській мові немає точного еквівалента терміну «Time-Turner», який би повністю відтворив і граматичну структуру, і семантичне значення пристрою для подорожей у часі. Але у російському перекладі «Росмен» ще у перших книгах закріпилась назва Маховик часу і, незважаючи на те, що це російськомовна калька, саме ця назва асоціюється з цим артефактом як у дорослих, так і дітей.

Оригінал: «*Portkey*» (р. 57)

Переклад В. Морозова: «*летиключ*» (с. 64)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «*портал*».

Використовуючи спосіб калькування, слово «Portkey» можна перекласти як портключ або ключ-портал. Однак, беручи до уваги контекстуальне

навантаження та значення цього слова в фантастичному світі, стає зрозуміло, що «Portkey» — це звичайний портал, за допомогою якого чарівники мають змогу переміщатися в просторі. Отже, просте слово «портал» було зрозумілішим та легше сприйматиметься читачем.

Оригінал: «*Cushioning Charm*» (р. 57)

Переклад В. Морозова: «*закляття «подушка»*» (с. 66)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «амортизуючі чари» або «чари левитації».

Оригінал: «*Floo powder*» (р. 148)

Переклад В. Морозова: «*Порошок Флу*» (с. 153)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «*летючий порошок (порох)*».

Ми вважаємо, що «порошок Флу» не буде зрозумілим пересічному українському читачу. Як відомо, «Floo powder» — спеціальний порошок, який використовується для переміщення між камінами. Можна сказати, що чарівники ніби «літали» між камінами осель, тому, на нашу думку, «летючий порошок (порох)» є більш доречним перекладом та стане зрозумілим навіть дитині.

Оригінал: «*Polyjuice*» (р. 75)

Переклад В. Морозова: «*багатозілька*» (с. 82)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «перетворювальне зілля» або «зілля-перетворювач».

На нашу думку, слово «багатозілька» не пояснює головної функції цього зілля, хоча й передає кожну морфему точно. Але так зване «зворотне зілля» російською, — це зілля, за допомогою якого можна перетворитися в певну людину на деякий час. Запропонований еквівалент передає головну функцію, яку виконує це зілля, – перетворення.

Оригінал: «*The Restricted Section*» (р. 89)

Переклад В. Морозова: «*спецфонд*» (с. 92)

Більш доречний, на нашу думку, переклад: «*заборонений відділ*».

Ми вважаємо, що заборонений відділ більш точно передає назву місця, де зберігаються заборонені книги для майже усіх чарівників, та майже точно буде зрозумілим читачеві. Бо «спецфонд» аж ніяк не відтворює значення заборони використання певних книг.

Як бачимо, у низці випадків переклад призводить до докорінної зміни змісту, проте перекладач вважає цю заміну необхідною заради збереження стилістики оригіналу. На наш погляд, таке перетворення не є виправданим, оскільки в книзі змальовується яскраво виражена фантастична дійсність, тому спроби перекласти майже дослівно або додати щось можуть спотворити авторський задум та порушити цілісність зображення.

Висновки

Отже, *культурно маркована лексика* — це слова й словосполучення, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального й історичного розвитку одного народу і є маловідомими або чужими для іншого народу. Вони виражають національний і (або) часовий колорит. Культурно марковані лексеми здебільшого не мають точних відповідників в іншій мові і потребують особливого підходу при перекладі. Еквівалентний переклад культурно маркованих одиниць, який відбувається шляхом застосування *транскрипції, транслітерації, кальки та напівкальки*, зберігає конотативні значення оригіналу (експресивність, оцінку й образність), відтворюючи національний колорит іноземної культури, хоч інформація денотативного характеру, виражена реалією, часто залишається незрозумілою українському читачеві. *Аналогічний переклад*, який передбачає використання родо-видової заміни та функційного аналога, передає денотативний зміст реалії і частково зберігає її конотативне значення, зокрема експресивність, але образність висловлення втрачається. *Описовий переклад*, при якому перекладач пояснює і розтлумачує іноземну реалію, спираючись на знання, вилучені з контексту або отримані зі свого життєвого або професійного досвіду, є найбільш доречним для найповнішої передачі денотативного змісту реалії, але небажаним для частого застосування, оскільки при такому перекладі повністю втрачається конотативне значення реалії, що спричиняє втрату її національного колориту і, тим самим, — культурної забарвленості висловлення.

Аналіз українського перекладу книги Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і прокляте дитя» у порівнянні з текстом оригіналу на лексичному та стилістичному рівнях дає змогу зробити такі висновки.

Книга Дж. К. Роулінг «Гаррі Поттер і прокляте дитя» зображує світ чарівників, тому текст насичений лексемами на позначення магічних та фантастичних реалій. Ці лексеми передаються або за допомогою дослівного

перекладу, або замінюються контекстуальними відповідниками. Досить часто спостерігається розбіжність між семантичним та стилістичним навантаженням окремих лексем оригіналу та перекладу, що пов'язане з відмінностями семантичного обсягу цих лексем в різних мовах (witch – відьма) або відсутністю адекватних відповідників через незасвоєність українською мовою певних реалій англосмовної картини світу.

Безумовною складністю цього тексту для перекладу є наявність великої кількості власних назв на позначення реалій магічного світу (назви вулиць, різних закладів та предметів), які залежно від прозорості етимології, семантичної навантаженості та суб'єктивного підходу перекладача або перекладаються, або транскрибуються. Так, назви з досить прозорою етимологією, які можна було б передати за допомогою еквівалентів або авторських новотворів з вже існуючих у мові елементів, передаються В.Морозовим за допомогою транскрипції «Hogsmeade» – «Гогсмід». Для україномовного читача ця назва постає лише як набір звуків, що має англійське забарвлення, але не несе ніякого змісту, тому образність твору звичайно втрачає багато від такого способу передачі назв.

Треба відзначити вдалу передачу перекладачем співзвучностей та гри слів, на якій побудовано чимало висловів та образів книги, переважно назв магічних книг та об'єктів. У ряді випадків цілісні перетворення призводять до докорінної зміни змісту, проте перекладач вважає цю заміну необхідною заради збереження стилістики оригіналу. До того ж він вводить в мовну картину світу книги реалії, властиві українській дійсності (наприклад, йолоп, комірчина), очевидно, з метою адаптації та полегшення сприйняття магічного світу українською аудиторією.

Яскравість образної системи твору досягається за рахунок використання стилістичних засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів. Як правило, В. Морозов передає їх за допомогою еквівалентних або близьких за формою стилістичних засобів українською мовою. Проте на стилістичному рівні перекладач вдається до заміни частіше, аніж на рівні власне

лексики. Причина цього – намагання надати текстові яскравості, стилістичної забарвленості, хоча це іноді і не відповідає авторському задуму.

Важливе значення у творі має мовлення персонажів як засіб творення образу. Слід відзначити досить вільну трактовку перекладачем специфіки мовлення окремих героїв, надання їм мовленні рис окремих шарів сучасної української мови (діалектні говірки, суржик і т. ін.).

Загалом у роботі представлена класифікація культурно маркованих одиниць у п'єсі «Гаррі Поттер та Прокляте Дитя», на прикладі зіставлення тексту оригіналу та перекладу українською мовою Віктором Морозовим, було проаналізовано застосовані перекладацькі трансформації (транскрипції, транслітерації, кальки та напівкальки, тощо) та подані власні авторські пропозиції щодо перекладу реалій.

Бібліографія:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : Международ. отношения, 1975. 240 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе [под ред. Вл. Россельса] Москва: Международные отношения. 352 с..
3. Грищенко А.П., Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.. Сучасна українська літературна мова. 3-є вид. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
4. Капкова С. Ю. Перевод личных имен и реалий в произведении Дж. Роулинг «Гарри Поттер и Тайная комната» *Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2004. № 1. С. 75–79.
5. Кісь Р. Я. Мова, думка і культурна реальність Львів: Літопис, 2002. 304 с.
6. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. Київ: Наукова думка, 1976. 288 с.
7. Левый И. Искусство перевода. Москва : Прогресс, 1974. 395 с.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва, 1974. 244 с.
9. Ролінг Дж., Дж.Тіффані та Дж.Тори. Гаррі Поттер і прокляте дитя. Сценарій п'єси. Пер.з англ. В. Морозова. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 352 с.
10. Россельс Вл. Перевод и национальное своеобразие подлинника. Вопросы художественного перевода. Москва : Советский писатель, 1985. 169 с.
11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
12. Томахин Г. Д. Америка через американизмы [Текст]. Москва : Высшая школа, 1999. 256 с.
13. Berezhna, M. V. (2009). Onomastikon romaniv Dzh. K. Roling ciklu "Garri Potter" v ukrai'ns'komu ta rosijs'komu perekkladah [Proper Names Used in Harry Porter books by J. K. Rowling in Ukrainian and Russian Translations]: Unpublished candidate dissertation. Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine.
14. Mizani S. Proper Names and Translation Translation Journal. July 2008. Vol.12., № 3. <http://accurapid.com/journal/45proper.htm>.
15. Rowling J. K. (2016). Harry Potter and the Cursed Child. London.